

Milica Milidragović

ROMAN O SARAJEVU

Zdenko Lešić, Sarajevski tabloid, Feral Tribune, Split, 2001.

Uzbudljiva tema ratnog Sarajeva ne prestaje privlačiti pažnju. Najnovije književno djelo s tom temom – možda dosad i najoriginalnije – roman je Zdenka Lešića pod naslovom Sarajevski tabloid, rijedak, a možda i neponovljiv po svom neuobičajenom žanrovskom uobličanju i pripovjedačkom postupku.

Autor je svoju knjigu odredio kao destrukuirani roman, što i jeste pravo određenje za način na koji je komponirana. U čemu je to destrukuiranje, to narušavanje, ili bolje reći rušenje i razgrađivanje postojećih romaneskih modela? Naravno, u knjizi je, više formalno, sačuvano i ponešto od nekadašnjeg manira romanopisaca: uz naslov pojedinih poglavlja date su kratke naznake onoga o čemu se u njima govori, a taj se postupak ponavlja i unutar poglavlja. Tako, na primjer, u prvoj glavi čitalac saznaje iz podnaslova da će tu biti riječi “o psima i svinjama, o vlaku koji vozi ukруг i o nepodnošljivoj težini postojanja”, a u jednoj od naznaka unutar te glave saznaje da će tu biti riječi i “o posljednjem danu u životu glavnog junaka”, te da će “tek kasnije početi priča o danima koji su mu prethodili”. U toj glavi čitalac upoznaje i “glavnog veoma pasivnog junaka”, koji je jednostavno označen kao Profesor. (Tek kasnije njemu će se u romanu pridružiti i glavna junakinja, njegova supruga Tina).

Stvar je u tome što je ovo dokumentarna, gotovo činjenična proza (“književnost činjenica”, kako je nazivaju ruski književni teoretičari). Ali je ona i mnogo više od toga. Jer, koliko god ima približavanja životnim činjenicama, pa i njihovog rekonstruiranja, toliko ima i izdizanja iznad njih, njihovog prevazilaženja. Jer, pisac je umjetnik koji se prepušta djelovanju mašte, izmišljanju, u kojem se uspostavljaju odnosi i veze kojih nema u životu. Osim toga, ovo je nesumnjivo i autobiografska proza, i to u velikoj mjeri, što također predstavlja žanrovsko obilježje i odliku djela. Ali su i te autobiografske činjenice sublimirane u romanesknu fikciju.

Ono, pak, što posebno podržava tezu o “romanu destrukcije” na prvom mjestu su kratke uvodne priče, ili ponekad samo slike, kojima, po pravilu, počinju poglavlja. Isprva bi se reklo da su po tematici jako udaljene od glavne teme koja se razvija u onome što iza njih slijedi. Ali se ubrzo pokazuje da te “digresije”, te “ekskurzije”, ti “izleti” u neka druga, daleka vremena, podneblja i zemlje imaju i svrhu i opravdanost i da su u donjem sloju svojih značenja u organskoj vezi s onim što prepoznajemo kao naše, domaće i sadašnje životno iskustvo. Jer, te naizgled daleke i tuđe priče dobivaju svoj puni smisao u kontekstu romana, tj. u vezi sa slikama sarajevske ratne stvarnosti. U isto vrijeme, one tom kontekstu daju novi, širi, univerzalniji smisao.

Tu, ne jednom, odjekuju biblijski, i to starozavjetni tonovi, koji mogu da se završe i nekim jakim apokrifnim akcentom, koji odudara od kanoniziranog biblijskog značenja. Takva je priča o Sodomu i Gomoru na početku 3. glave, u kojoj se ono daleko i neznanu združuje, pa i prepliće s onim bliskim i poznatim u nekoj, u prvi mah neobjašnjivoj sprezi. Takva je naročito snažna priča “Job i njegovi savjetnici”, u kojoj se jedna poznata starozavjetna ličnost izravnom asocijacijom i jakom književnom reminiscencijom dovodi u neočekivanu vezu s jednim našim savremenikom. Taj biblijski Job (ili Jov u Daničićevom prevodu), “dobar i pravedan”, koji se “bojaše Boga i uklanjaše od zla” i koji će reći za svoj zemaljski život...”jer su dani moji taština” (Knjiga o Jovu, gl 7, 16) naći će svoje utjelovljenje u poduzoj priči o nesretnom sarajevskom sudiji Aliću. Ta “skoro starozavjetna priča”, kako je sam autor određuje, o našem čovjeku koji je “stradao kao Job”, a čiji je svršetak apokrifan (što sam autor naglašava) u svemu je, i pored svog biblijskog osnovnog tona, sasvim saobražena jednoj novoj, našoj, sasvim konkretnoj situaciji. Sudiji Aliću, istina, nije bilo suđeno da dočeka i vidi “sinove i unuke do četvrtog koljena”, kao njegovom dalekom preteči; taj dobri čovjek poginuo je od snajperskog metka na onom istom mjestu gdje je nastradala i njegova kćer jedinica. “Umro je”, završava pripovjedač svoju priču, “star i sit života”, a u njegovim predsmrtnim mislima bila je i ona biblijska, Jobova: “Sve je samo taština!”

Uz ta udaljavanja razne vrste, u biblijske priče, u Srednji vijek, na Daleki istok, u Njemačku u vrijeme nacizma, u Vijetnam, u antički mit, ili u gulag, autor u pričanje o ratnoj sarajevskoj stvarnosti često uvodi snove, snoviđenja i tonjenja u neka polubudna i polusvjesna stanja, koja uvijek podvlače dublju psihičku komponentu neke ličnosti. Istina, unošenje snova ne predstavlja destrukuirajući elemenat, niti ono razgrađuje roman, već obično dolazi kao njegovo vezivno tkivo. To je stari, dobro poznati postupak, kao, uostalom, i “priča u priči”, ali on dobro dolazi našem piscu, pomažući mu da osnaži ili produbi dejstvo pojedinih mjesta u romanu. Takav je, na primjer, jedan karakterističan - a kao što često biva - čudan i neobjašnjiv i svakako simboličan san, odsanjan u uvodnoj priči poglavlja pod naslovom “Profesor, Tina i njihovi prijatelji”. U prikazu tog teškog sna, koji se završava jednim užasnim samoubilačkim činom i oprostom nekog dalekog Učitelja, do punog izražaja dolazi autorova sposobnost da uđe u psihu svojih likova. A to se ne događa samo jednom. Isto se to odnosi i na Lešićeve prikaze nekih vizija i polubudnih stanja, onih u teškom bunilu, u kojima se miješa san i java, kao u onim “vizijama s bolesničke postelje” u poglavlju pod naslovom “U bolnici”, u kojem se “čovjeku bez nogu” javljaju “slike iz sjećanja” iz vremena kad je bio pun života i snage.

Svu tu raznovrsnu, naizgled rasutu i “destruktuiranu” romanesknu građu na okupu čvrsto drže glavne ličnosti romana, prije svega bračni par Profesor i Tina, na koje se sručila sva “nepodnošljiva težina postojanja”. Najavivši njihovu smrt već u prvom poglavlju, autor ih kao glavne, “veoma pasivne junake” vodi kroz cijeli roman, prikazujući mnoge detalje njihovog mukotrpnog ratnog života, svedenog na “iluziju postojanja”, koja je vrlo daleko od one nekadašnje, prijeratne “nepodnošljive lakoće postojanja” (Kundera). Nepripremljeni za ratne uslove življenja, oni ih naizgled stoički podnose. Pristajući nevoljno na teške, preteške dane u opsjednutom gradu, koji je sve bliži paklu, njih dvoje prihvataju nova pravila životne igre, uklapaju se u novo ponašanje ljudi na ulici, na raskršću ili trgu; u početku idu odvojeno u grad, kao i drugi bračni parovi s djecom, “da im djeca ne ostanu siročad u istom danu i od iste granate” (što se ne jednom u stvarnosti dogodilo), a kad im je jedinica kćerka pala od snajperskog metka, oni nastavljaju da idu tako, uvjereni da će ona ostati živa onoliko dugo koliko je u njihovoj svijesti živo sjećanje na nju. Jedino po vodu idu zajedno. (Posebno su upečatljivi njihovi razgovori koje vode na putu do izvora života, do Vode i nazad). A taj njihov odlazak po vodu, posebno kad su ostali sami, za njih je postao obred kojim su “ne samo započinjali dan već i nastavljali život”. (Tome je posvećeno cijelo jedno poglavlje, pod naslovom “Voda”).

Uz Profesora i Tinu u romanu pratimo i život čitavog niza drugih ličnosti, od kojih neke i same postaju glavni junaci pojedinih poglavlja, pošto su u nekom od prethodnih poglavlja bile tek sporedne ličnosti. To je posebno slučaj s Amrom i Amirom, “djecom s Vratnika”, koji su u ratnim danima doživjeli i vatru i gašenje ljubavi. (Njihove životne sudbine pratimo u nekoliko poglavlja: “Ljubav”, gl. 10; “U teatru”, gl. 14; “Oficir Unprofora”, gl. 15; “Plavo je boja nade”, gl. 16). Te ličnosti koje se pojavljuju s vremena na vrijeme “pomažu” glavnim junacima da održe tok priče, nabujalu maticu romanesknog zbivanja, i da fabulu dovedu do kraja. Uz to, te sporedne ličnosti proširuju tematiku romana i njegov ukupni sadržaj.

A taj ukupni sadržaj je uistinu složen, s čitavim lancem tematskih krugova, koji se uvezuju jedan za drugim. Jer, sa svakim novim poglavljem otvara se nova tema, koja onda traži i svoje vlastite junake. A njih je autor redom nalazio u metežnoj i tragičnoj stvarnosti oko sebe. Naravno, čitaocu koji je s autorom dijelio ratno iskustvo nije teško prepoznati mjesta na kojima se dešava radnja pojedinih poglavlja, kao ni ono šta se na njima dešavalo: kako je počelo i kako je sve to teklo. Ali je Lešić svemu tome što taj čitalac i sam zna dodao nova i dublja saznanja, opisujući poznate događaje iz različitih uglova, ali i malo poznate, ili sasvim nerasvijetljene događaje u neobičnom i jakom svjetlu. Te zasebne, cjelovite teme pretapaju se jedna u drugu i zajedno daju široku, skoro epsku sliku jednog vremena. Evo nekih od njih: kako se i zašto iz grada bježalo kad je rat bio na vidiku (“Izlazak”, gl. 3), kako je izgledao opsjednuti grad i šta se u njemu događalo u prvim danima rata (“Mirjana”, gl. 4), šta se događalo na starom Jevrejskom groblju i kakvi su to ljudi s njega sijali smrt (“S Jevrejskog groblja”, gl. 5); kako je početak rata doživljen u jednom divizionu bivše

regularne vojske na brdima iznad grada ("Major i njegov zatočenik", g. 8); šta se događalo na prvoj odbrambenoj liniji ("U rovu", gl. 13); o djeci u ratu i o njihovim nezavršenim pričama ("Slike djetinjstva", gl. 23). Najzad, tu je i autoru izuzetno bliska tema umjetnosti u ratu, posebno obrađena u tri glave: "U teatru", "Kosa" i "Slikari". Uloga umjetnosti u nenormalnim, ratnim okolnostima, kada stagnira i nazaduje duhovni život, povlačeći se pred zlom, posebno je naglašena u Lešićevom romanu, i to su najljepše i najvrednije njegove stranice.

U početku sasvim diskretno, a onda sve otvorenije pred glavnim junakom, ali i pred nama čitaocima otvaraju se u Lešićevom romanu sve stravičnije i sve jezivije slike ljudskih stradanja. Ipak, njegov roman nije prosta, prozirna i gola "ratna proza". Štaviše, o tome što je "glavno" (o samom ratu) saopštava se skoro uzgredno, kao da akcenat i nije na sarajevskom ratnom bitisanju. A jeste! I te kako! Jer sve to pojedinačno i izlomljeno, reklo bi se razgrađeno, na isteku svih stranica romana stapa se u cjelinu ispunjenu univerzalnim značenjima.

Sve to o čemu sam govorila, ali i mnogo toga što sam u ovoj prilici morala ostaviti nepomenutim, potvrđuje sud da je pred nama ozbiljna književna proza snažnog zamaha i originalnog kroja.

http://www.openbook.ba/izraz/no13/13_index.htm